כיתה י' | תושב"ע · משנה | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | פאה ח, ז-ח

"לא יטול מן הקופה": מי זכאי לקבל צדקה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משניות ז-ח בפרק ח של מסכת פאה, ויסבירו את המושגים "תמחוי" ו"קופה".
- התלמידים יסבירו לפי הרע"ב למה מי שיש לו מזון שתי סעודות לא ייטול מהתמחוי, ומי שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות לא ייטול מהקופה.
- התלמידים יסבירו את הכלל "מאתיים זוז" ואת המקרים שבהם אדם נוטל גם אם יש לו יותר.
- התלמידים יבחנו את האיזון שהמשנה יוצרת בין כבוד העני ובין שמירה על כספי הציבור.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה ההבדל בין מי שנותן, מי שהוגן ומי שרק לא עובר על החוק?

השיעור הראשון שואל: מי זכאי לעזרה, ואיך מחלקים עזרה בלי לפגוע בכבוד ובלי לבזבז?

🧪 פתיחה

מציגים מצב: "לעמותת חסד בשכונה יש תקציב מוגבל. איך היא תחליט מי מקבל סל מזון? תנו שלושה קריטריונים." כל קבוצה כותבת קריטריונים, ומשווים אותם בסוף השיעור למשנה. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

משניות ז-ח הן חלק מסיום מסכת פאה, שעוסק בעניים ובמתנות עניים. המשנה קובעת קודם כול רצפה: לעני שעובר ממקום למקום נותנים לפחות כיכר לחם, לינה, ובשבת מזון שלוש סעודות.

אחר כך באים שני מוסדות צדקה: התמחוי והקופה. לפי הרע"ב התמחוי מתחלק "בְּכָל יוֹם" (הגבאים אוספים תבשיל מבתי העיר), והקופה מתחלקת "מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת". מכאן החשבון: מי שיש לו מזון של שתי סעודות (יום אחד) לא ייטול מהתמחוי, ומי שיש לו מזון של ארבע עשרה סעודות (שבוע) לא ייטול מהקופה. הקופה "נגבית בשניים" כי "אֵין עוֹשִׂים שְׁרָרָה עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם", ו"מתחלקת בשלושה" כמו דיני ממונות.

משנה ח קובעת קו עוני: "מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָאתַיִם זוּז", סכום שלפי הרע"ב מספיק לשנה של מזון וכסות, לא ייטול מתנות עניים. יש כאן שני פרטים מעניינים לדיון: מי שיש לו מאתיים חסר דינר מקבל "אֵפִלּוּ אֶלֶף" בבת אחת, ואין מחייבים עני למכור את ביתו ואת כלי תשמישו כדי להיות זכאי.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, פאה פרק ח, משנה ז

אֵין פּוֹחֲתִין לָעָנִי הָעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם מִכִּכָּר בְּפוּנְדְיוֹן, מֵאַרְבַּע סְאִין בְּסֶלַע. לָן, נוֹתְנִין לוֹ פַּרְנָסַת לֵינָה. שָׁבַת, נוֹתְנִין לוֹ מְזוֹן שָׁלֹשׁ סְעֻדּוֹת. מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְזוֹן שְׁתֵּי סְעֻדּוֹת, לֹא יִטֹּל מִן הַתָּמְחוּי. מְזוֹן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה סְעֻדּוֹת, לֹא יִטֹּל מִן הַקֻּפָּה. וְהַקֻּפָּה נִגְבֵּית בִּשְׁנַיִם, וּמִתְחַלֶּקֶת בִּשְׁלֹשָׁה:

משנה, פאה פרק ח, משנה ח

מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָאתַיִם זוּז, לֹא יִטֹּל לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַעְשַׂר עָנִי. הָיוּ לוֹ מָאתַיִם חָסֵר דִּינָר, אֲפִלּוּ אֶלֶף נוֹתְנִין לוֹ כְּאַחַת, הֲרֵי זֶה יִטֹּל. הָיוּ מְמֻשְׁכָּנִים לְבַעַל חוֹבוֹ אוֹ לִכְתֻבַּת אִשְׁתּוֹ, הֲרֵי זֶה יִטֹּל. אֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ לְמָכֹר אֶת בֵּיתוֹ וְאֶת כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על פאה ח, ז

לֹא יִטֹּל מִן הַתָּמְחוּי. לְפִי שֶׁהַתָּמְחוּי מִתְחַלֵּק בְּכָל יוֹם, שֶׁהַגַּבָּאִים מַחֲזִירִים עַל פִּתְחֵי בַּעֲלֵי בָתִּים בְּכָל יוֹם וְלוֹקְחִים מֵהֶם תַּבְשִׁיל לְצַרְכֵּי הָעֲנִיִּים, וְהַכְּלִי שֶׁמְּשִׂימִים בּוֹ אֶת הַתַּבְשִׁיל נִקְרָא תַּמְחוּי:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על פאה ח, ז

לֹא יִטֹּל מִן הַקֻּפָּה. לְפִי שֶׁהַקֻּפָּה מִתְחַלֶּקֶת מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על פאה ח, ז

נִגְבֵּית בִּשְׁנַיִם. לְפִי שֶׁמְּמַשְׁכְּנִים עַל הַצְּדָקָה, וְאֵין עוֹשִׂים שְׁרָרָה עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על פאה ח, ז

וּמִתְחַלֶּקֶת בִּשְׁלֹשָׁה. לְפִי שֶׁהִיא כְּדִינֵי מָמוֹנוֹת וְדִינֵי מָמוֹנוֹת בִּשְׁלֹשָׁה:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על פאה ח, ח

מָאתַיִם זוּז. קִים לְהוּ לְרַבָּנָן שֶׁאֵלּוּ מַסְפִּיקִים לְשָׁנָה אַחַת לִכְסוּת וְלִמְזוֹנוֹת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על פאה ח, ח

וְאֶת כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ. כֵּלִים יָפִים שֶׁמִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בַּשַּׁבָּתוֹת וּבָרְגָלִים ...

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְזוֹן שְׁתֵּי סְעֻדּוֹת, לֹא יִטֹּל מִן הַתַּמְחוּי"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "לְפִי שֶׁהַתַּמְחוּי מִתְחַלֵּק בְּכָל יוֹם". מי שיש לו ליום אחד, לא צריך את החלוקה של היום.

📜 **כתוב:** "וְהַקֻּפָּה נִגְבֵּית בִּשְׁנַיִם, וּמִתְחַלֶּקֶת בִּשְׁלֹשָׁה"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "וְאֵין עוֹשִׂים שְׂרָרָה עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם"; והחלוקה "כְּדֵינֵי מָמוֹנוֹת".

📜 **כתוב:** "מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָאתַיִם זוּז, לֹא יִטֹּל"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "שֶׁאֵלּוּ מַסְפִּיקִים לְשָׁנָה אַחַת לִכְסוּת וְלִמְזוֹנוֹת".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (המשנה והרע"ב), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: קריטריונים לסל מזון (5 דקות)
2. קריאת משנה ז: הרצפה, התמחוי והקופה, עם הרע"ב (12 דקות)
3. חשבון הסעודות בזוגות: למה 2 ולמה 14? (8 דקות)
4. משנה ח: מאתיים זוז, "חסר דינר", ומה לא חייבים למכור (12 דקות)
5. השוואה לקריטריונים מהפתיחה וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ההבדל בין התמחוי לקופה?
2. מה נותנים לעני שעובר ממקום למקום?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה הקופה נגבית בשניים ומתחלקת בשלושה? מה זה מלמד על אמון הציבור?
2. למה מי שיש לו "מאתיים חסר דינר" יכול לקבל אפילו אלף בבת אחת?

הערכה (מה דעתי?)

1. "אין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו": האם זה הוגן כלפי התורמים? נמקו.
2. איזה קריטריון מהמשנה הייתם מאמצים לעמותה מימינו?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (20 נקודות, ניסוח מקורי)

קראו את משניות ז-ח בפרק ח של מסכת פאה.

א. הסבירו את המושגים "תמחוי" ו"קופה", וכתבו את הנימוק לכך שמי שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות לא ייטול מן הקופה. (7 נקודות)

ב. הסבירו מדוע הקופה "נגבית בשניים ומתחלקת בשלושה". (6 נקודות)

ג. כתבו שני פרטים במשנה ח שמראים שהמשנה שומרת על כבוד העני. (7 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- מדיניות רווחה: קו עוני, מבחן הכנסה ו"נכסים שלא סופרים" (דירה, כלי בית) במשנה ובחוק הישראלי.
- שקיפות ומינהל תקין: גבייה בשניים וחלוקה בשלושה כעיקרון של ועדה ובקרה.
- דיון ערכי: כבוד האדם מול חיסכון בכספי ציבור.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- צדקה כמצווה ציבורית: גבאים, קופה ותמחוי כמוסדות הקהילה, וההלכה "מאתיים זוז".
- הרע"ב על "כלי תשמישו": כלים "שֶׁמִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בַּשַּׁבָּתוֹת וּבָרְגָלִים", כבוד שבת גם לעני.
- הקשר לפאה א, א מהיחידה הקודמת: מתנות עניים כמצווה ש"אין לה שיעור" ובכל זאת יש לה כללים.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לקריטריונים מהפתיחה ומשווים: מה המשנה הוסיפה שלא חשבנו עליו? כל תלמיד כותב עיקרון אחד שהמשנה מלמדת על חלוקת עזרה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

שימו לב שבחלק מהדפוסים המספור בפרק ח שונה; כאן לפי ספריא. החשבון של 2 ו-14 סעודות הוא נקודה שתלמידים אוהבים לפצח לבד, לפני הרע"ב. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות

סגורות ומחוון משלו.

📝 בדף העבודה

תמחוי וקופה, חשבון הסעודות, הגבאים, מאתיים זוז ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, פחות שאלות, ומחוון משלה).

מקורות

- משנה, פאה ח, 7 (ספריא)
- משנה, פאה ח, 8 (ספריא)
- רע"ב על פאה ח, 7 (ספריא)
- רע"ב על פאה ח, 8 (ספריא)

מחוון: התמחוי, הקופה ומאתיים זוז

1. **חלק א:** תמחוי: תבשיל (מזון), בכל יום, מי שיש לו מזון שתי סעודות. קופה: כסף, מערב שבת לערב שבת, מי שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות.
2. **חלק ב:** (1) שתי סעודות ביום: מי שיש לו ליום אחד לא צריך את חלוקת היום; 14 סעודות = שבוע, עד חלוקת הקופה הבאה. (2) "אֵין עוֹשִׂים שְׁרָרָה עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם"; החלוקה "כְּדִינֵי מָמוֹנוֹת", שנידונים בשלושה.
3. **חלק ג:** (1) לא נוטל. (2) נוטל, ומותר לקבל אפילו 1,000 בבת אחת. (3) נוטל: "אֵין מְחַיְּבִין אוֹתוֹ לְמָכֹר אֶת בֵּיתוֹ וְאֶת כְּלֵי תַשְׁמִישׁוֹ". (4) נוטל: נכסים ממושכנים לבעל חוב לא נחשבים שלו.
4. 🎓 **בגרות:** דאגה לעני: רצפה (כיכר, לינה, שלוש סעודות בשבת), לא מוכרים את ביתו. דאגה לתורמים: גבול של 2 ו-14 סעודות ו-200 זוז, שניים גובים ושלושה מחלקים. לקבל עמדה מנומקת.

🎓 **מחוון לשאלת הבגרות שבמערך:** א. תמחוי: כלי שבו מחלקים תבשיל לעניים בכל יום; קופה: קופת צדקה של כסף, שמתחלקת מערב שבת לערב שבת. מי שיש לו מזון לשבוע שלם יכול להגיע עד החלוקה הבאה. ב. גבייה בשניים: אין עושים שררה על הציבור פחות משניים (וגם שמירה מפני חשד); חלוקה בשלושה: כמו דיני ממונות, בשלושה דיינים. ג. למשל: אין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו; מי שחסר לו דינר מקבל אפילו אלף בבת אחת; נכסים ממושכנים לא נחשבים שלו.